

Д-р. Степан ШУХЕВИЧ
ВИДИШ, БРАТЕ МІЙ
(8 місяців серед УСС-ів)

Вступне слово

Ці мої спомини прошу уважати за визов. Бо про УСС-ів появилися досі тільки короткі оповідання і кількадесят маленьких споминів. Більших спогадів про цю нашу першу українську військову формацію досі нема. Заходить та небезпека, що ми, учасники, зійдемо з того світа і не стане ані живих, ані мертвих свідків подій з 1914 року і дальших літ. Щоправда, тут і там заховалися документи з того часу, та іншу вартість мають вони, а іншу спогади.

Тому то на зазив Управи «Червоної Калини» я списав з часів мого короткого побуту серед УСС-ів те, що затямив.

Метою моїх спогадів є спонукати других, що ліпше діло знають, що довше були серед УСС-ів, написати докладніше і краще про ці часи. Бо ці спогади не представляють великої вартости. В них подаю те, що задержалося в моїй пам'яті з-перед п'ятнадцяти літ, бо мої записки в часі війни здебільша пропали, а те, що осталося, небогато варте.

Тому прошу всіх людей доброї волі, щоби zareагували на мої спомини, і то безпощадно.

В грудні 1929 року.
Д-р. Степан Шухевич.

*Видиш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі в вирій...*

Б. Лепкий¹

І. Зав'язки українських
січових стрільців

Здавалося б, що думка творення Українських Січових Стрільців у Галичині зродилася щойно з хвилиною вибуху світової війни. Та це видається так, бо сучасні знають тільки про легіон Українських Січових Стрільців, який відіграв так важну роль в останній добі історії українського народу, але що робилось у тій ділянці перед війною, молодша генерація не знає, а зі старших, хто знав про це, то, мабуть, багато дечого призабув. Дивно, як скоро час присипує порохом забуття події, навіть й недавно минулого... Тож не від речі буде, бодай коротко, згадати про ці передвоєнні часи, коли то творились перші зачатки українських військових частин в Галичині.

Одначе мені приходиться важко торкатись тієї ділянки з історії УСС, бо якимсь дивним дивом я в творенню тих пер-

¹ Богдан Лепкий (4.11.1872 – 21.07.1941) – видатний український письменник, поет, педагог, літературознавець. Довголітній викладач Ягеллонського університету в Кракові. У 1938 році обраний послом до Сенату Польщі. Автор вірша «Видиш, брате мій», назву якого Степан Шухевич взяв для назви цих спогадів.

ших військових засновків не приймав участі і про них знаю доволі мало.

Думка творення таких організацій повстала між молоддю ще далеко перед 1 серпня 1914 р., по т. зв. Балканській війні 1912 р¹. На переломі 1913 і 1914 р., мабуть, при Повітовій Січі у Львові засновується неявно товариство «Січові Стрільці II». Не можу вияснити, чому воно називалося «II» і котре товариство було «Січовими Стрільцями I». В тім самім часі було вже таке товариство в Бориславі та Тустановичах коло Дрогобича. При Українськiм Січовiм Союзi створено тоді т. зв. «Стрiлецьку Секцiю». Метою товариства «Січові Стрільці» і «Стрiлецька Секцiя» було організувати збройні відділи та фаховий військовий вишкіл молоді. До чого мала бути ужита ця сила, про те ясно і недвозначно сказав д-р. Кирило Трильовський² на перших загальних зборах «Січових Стрільців II», що відбулися у Львові дня 25 січня 1914 р. Він пояснив вагу «Січових Стрільців» в праці над визволенням нашої нації з-під гнету ворожих держав, вказав на змагання поляків, які часто зривалися до боротьби за волю, але недостача вишколення у військовiм ремеслi, брак людей з мiлiтарним вихованням були причиною, що спроби кінчилися невдачею, мимо запалу та посвяти польського громадянства...

Річ ясна, що австрійська влада ставилася до творення українських військових відділів ворожо і організації ці мусіли працювати здебільша тайком. Та зовсім інакше відносився уряд до польських військових організацій. Перед війною жив я при вул. Шептицьких. Не раз вечерами, коли я вертав домів, мені дово-

¹ Перша Балканська війна (9.10.1912 – 30.05.1913) – війна між країнами «Балканського союзу» (Болгарія, Греція, Сербія, Чорногорія) проти Османської імперії.

² Кирило Трильовський (6.05.1864 – 16.10.1941) – посол парламенту Австро-Угорщини, один із засновників Української радикальної партії. Засновник товариства «Січ» та січового руху. З 1920 по 1927 рр. перебував на еміграції в Австрії, а згодом повернувся до Галичини.

дилось бачити в улиці Земляковського¹ гарно одіті, зоружені і вишколені відділи польських стрільців. Зокрема, бувало це вечерами під неділю або під свято. Я приставав на хіднику² і не міг налюбуватись виглядом та поставою цих юнаків, що з запалом сповнювали свою службу. Польські стрільці робили полевi вправи явно і не потребували скриватись. Та мимо неприхильного відношення влади до українських військових товариств, вони на очах росли і розвивались. Зараз на перших загальних зборах «Січових Стрільців II» вписалось 30 членів. Була між ними і Олена Степанівна³, кошовим вибрано Романа Дашкевича⁴, а до старшини увійшли Ілько Чайківський⁵, Євген Банах⁶, Микола Никорак⁷ і Олена Степанівна.

¹ Тепер вулиця Новаківського.

² Хідник – тротуар.

³ Олена Степанів (7.12.1892 – 11.07.1963) – хорунжа УСС, перша у світі жінка-офіцер. З 29 травня 1915 до березня 1917 в російському полоні. З 1918 четар УГА, начальник канцелярії 4-ї бригади. Згодом референт преси в державному секретаріаті закордонних справ ЗУНР, наприкінці 1919 на дипломатичній роботі у Відні. У 1922 повернулася до Галичини, викладала історію та географію у гімназії сестер-василіянок.

⁴ Роман Дашкевич (6.12.1892 – 12.01.1975) – співзасновник стрілецького руху. Старшина артилерії армії Австро-Угорщини, потрапив до російського полону. З 1917 співзасновник полку Січових Стрільців у Києві, очолив артилерійській курінь. Полковник Армії УНР, брав участь в усіх боях Січових Стрільців, вважається засновником української артилерії. Після війни проживав у Галичині, працював адвокатом та заснував товариство «Луг». З 1944 на еміграції в Австрії. (Чоловік Олени Степанів).

⁵ Іллярій (Ілько) Чайківський (27.07.1888 – ?) – співзасновник стрілецького руху, поручник УГА. Командир сотні у 8-й бригаді УГА. Залишився в УРСР, на початку 1930-х ще був живий. Подальша доля невідома.

⁶ Євген Банах (? – ?) – співзасновник стрілецького руху, десятник УСС. У 1915 році завідував закладом для реабілітації поранених та хворих стрільців (на Закарпатті). Подальша доля невідома.

⁷ Микола Никорак (? – 1918) – співзасновник стрілецького руху, четар УСС. Був поранений у 1915, у 1916 командир Гуцульської сотні УСС, але відбув на лікування у Кіш УСС. У 1917 командир 3-ї сотні УСС, брав участь у боях проти більшовиків у 1918 на території Великої України, помер через невдалу операцію.

З протоколу других надзвичайних зборів «Січових Стрільців II», що відбулися дня 12 липня 1914 р., довідуємося ось такі подробиці¹:

Чети робили полеві вправи за стрийською рогаткою², в Гаях-Чижикові і, мабуть, на Кайзервальді.

Аби підвчити членів у воєнному ремеслі, влаштовано для них виклади про тактику, розвідчу службу, нічний похід, табування, склад кріса³ М-95. і т. д. В тім короткім часі відбулися навіть іспити із впоряду та складу кріса. Іспити ці мусіли бути дуже строгі, бо справоздання на загальних зборах подає лише кілька таких, що їх видержали.

В тім часі придбано вже 65 крісів Верндля⁴, 2 кріси Манліхера⁵ (один із них куплено за 50 кор., за гроші з розпродажі карток), 1 бельгійський карабінок, 1 кріс Кропачка⁶. Сліпих набоїв⁷ було до Верндля 181, до Манліхера 187, острих набоїв¹⁵ до Манліхера було 30, набоїв до науки 5, магазинків 59, багнетів 3, лусок від набоїв 69, коркових пістолетів 8, лопаток 2. Були також прибори до кімнатного стріляння.

Сучасний читач, коли прочитає оці числа, то з певністю здвигне плечима та іронічно усміхнеться. Та нема з чого сміятися.

¹ (авт.) За цей короткий час організація, що охоплювала лише місто Львів, вже мала 277 членів. Вони ділилися на вісім чет, які не мали однакової кількості стрільців, і так: 1-а, 2-а і 3-я чета числили по 30 стр., 4-а чета 50 стр., 5-а чета 46 стр., 6-а. чета 13 стр., 7-а. чета 58 стр., 8-а. чета 20 стр.

² Рогатка - застава на дорозі, блок-пост.

³ Кріс - гвинтівка, карабін.

⁴ Гвинтівка Верндля - австро-угорська однозарядна гвинтівка зразка 1867.

⁵ Гвинтівка Манліхера (Штайр-Манліхер-М1895) - австро-угорська гвинтівка зразка 1895 (5-зарядна обойма). Вирізнялась хорошою скорострільністю та іншими перевагами над аналогами. Основна гвинтівка УГА.

⁶ Гвинтівка Кропачека - австро-угорська магазинна гвинтівка 1886 року розробки. Деякий час була основною гвинтівкою армії Португалії, використовувалась аж до 1961 року.

⁷ Сліпі та гострі набої - холості та бойові набої.

На ці часи був це великий подвиг. Труднощі виринали на кожному кроці, а роздобути кріс це вже було неабиякою штукаю. Та й гроша не доставало, бо, в дійсності, ніхто не спішив з допомогою, а члени вплачували місячну вкладку у висоті ледви 20 сотиків. То ж придбання цього, хоч небогатого інвентаря в тодішних політичних і фінансових відносинах і в так короткому часі це немалий подвиг.

Крім того, «Січові Стрільці II» закуповували для своїх членів ще й фахову лектуру.

Я вже згадував, що і «Український Січовий Союз» працював над зорганізуванням військових частин і що для цього повсталала при ньому «Стрільцька Секція». Між обома організаціями були тертя. Союз домагався, щоби «Січові Стрільці» приєднались до Союзу та підчинились його наказам, знову ж «Січові Стрільці» не погоджувались, бо як сказав один з промовців дня 12 липня 1914: «Відділи з «Українського Січового Союзу» мають бути помічними відділами австрійської армії у війні з Росією. На таку заповіджену роботу Стрільців ми не можемо згодитись, бо ми на нічию службу не підемо, а будемо боронити все своєї самостійности і поки такий дух віє в «Українському Січ. Союзі», доти не можемо признавати його нашою централею».

Мабуть, це, а не що інше дало привід, що від часу заснування до зборів з 12 липня 1914 опустило товариство сімдесять п'ять членів.

При «Соколі-Батьку»¹ утворено також стрілецьку частину. Це вже сталося дещо пізніше і то з конкуренційних зглядів, бо відомо, що між «Соколом-Батьком» та «Січовим Союзом» все була ривалізація². Цей відділ був невеличкий і до нього нале-

¹ «Сокол» - українське патріотичне гімнастичне товариство. «Сокол-Батько» - центральна управа товариства.

² Ривалізація - суперництво.

жали, між іншими, Зелений¹, бл. п. Роман Носковський², Зенон Носковський³, бл. п. Євген Перфецький⁴, Довбенко⁵, Людомир Огоновський⁶. Командантом був Сень Горук⁷.

Стрілецька частина «С.-Б.» робила майже щонеділі вправи в терені. Тому що хлопці не мали крісів, то замість стріляти – плескали в долоні...

Сень Горук був, безперечно, незвичайно солідною людиною і працю в стрілецькій частині брав дуже поважно. Та важко було летіти, коли зв'язані крила, тяжко було розвинути організацію, коли влада не давала.

¹ Антін Зелений (? – ?) – активний діяч «Сокола». 29 червня 1914, під час «Сокільського здвигу», був керівником спортивних змагань та суддею. Співзасновник та гравець першої української футбольної команди. Хорунжий УСС, командир чети, наприкінці 1915 потрапив до російського полону. Подальша доля невідома.

² Роман Носковський (13.03.1893 – 2.04.1917) – активний член «Сокола», співзасновник спортивного товариства «Україна» та її футбольної команди, вважався одним із найкращих українських футболістів першої половини 1910-х. Хорунжий армії Австро-Угорщини, загинув на Італійському фронті.

³ Зенон Носковський (31.10.1889 – 3.12.1962) – активний член «Сокола». Поручник, командир 4-ї сотні УСС. Згодом сотник УГА, служив у 1-й бригаді УСС УГА. Після війни на еміграції в Чехословаччині.

⁴ Євген Перфецький (? – ?) – активний член «Сокола», співзасновник спортивного товариства «Україна», воротар першої української футбольної команди. Служив в УСС, зокрема у 1915 в чоті Андрія Мельника.

⁵ Олександр Довбенко (? – ?) – активний член «Сокола», викладач різних спортивних секцій, суддя на змаганнях. Подальша доля невідома.

⁶ Любомир (Людомир) Огоновський (25.06.1891 – 6.11.1955) – активний діяч «Сокола». Четар армії Австро-Угорщини. Один із організаторів «Листопадового чину» у Львові 1918, сотник УГА, командир жандармерії 3-го корпусу. Під час Другої світової служив у поліції Львова, а згодом у дивізії Ваффен-СС «Галичина». На еміграції у США.

⁷ (Авт.) Погиб на засланні над Білим морем разом з тими 300 старшинами УГА, яких у 1919 році вивезли більшовики з Кисва.

Сень (Семен) Горук (13.09.1873 – 1920) – отаман (майор) УСС, командир куреня, брав участь у боях на Маківці, Стрипі і Лисоні, був у російському полоні. Брав участь в організації Листопадового чину, начальник штабу в НК УГА. Заарештований більшовиками у 1920, загинув на Соловках.

Тому українські військові організації не могли спершу раз-раз розвинути і треба було аж якогось більшого катаклізму, щоби само стрілецьке життя поплило своїм повним руслом.

II. Здвигові непорозуміння

У 1914 році належав я до віділу «Сокола-Батька» у Львові як заступник члена віділу. Роблено приготування до «Сокільсько – Січового» здвигу¹ з нагоди 100-ї річниці уродин Т. Шевченка. Праці було дуже багато і чим ближче було до здвигу, тим більше було засідань віділу товариства. Наприкінці відбувалися вони майже щодня і протягалися до дванадцятої, а часами навіть до першої години по півночі. Проф. Іван Боберський², як голова, працював просто понад сили; інші члени віділу, як Горук, Гайдучок³, Огоновський і другі старалися не остати позаду.

Тоді позначувалося доволі завзяте соперництво між організаціями «Сокільськими» та «Січовими». «Січі» були організаціями

¹ Здвиг – зібрання, злет, з'їзд, хода, похід.

² Іван Боберський (14.08.1873 – 17.08.1949) – визначний педагог і громадський діяч, засновник предмету «фізкультура» в українських школах, співзасновник товариств «Сокіл», «Пласт». Четар УГА, референт пропаганди ДСВС ЗУНР. Представник ЗУНР у США, а згодом в Канаді, де й проживав з 1922 по 1932. Останній період життя проживав у Словенії (тоді в складі Югославії).

³ Степан Гайдучок (13.03.1890 – 16.03.1976) – активний діяч «Сокола», «Пласту» та спортивного товариства «Україна», гравець першої української футбольної команди. Хорунжий УГА, медик. Після війни в Галичині викладав у гімназіях, а з 1944 у медичному інституті.